

De Poenitenten-Recollectinen van de Vergadering van Limburg

IV HET KLOOSTER TE WEERT

Zijn Stockhem, Roermond, Maastricht en Heinsbergh nieuwe stichtingen van de Hervorming van Limburg in de provincia Germaniae Inferioris, het klooster te Weert als nummer vijf in dit gebied is een hervormd klooster. De officiële aanvaarding van deze leefwijze is geschied op 9 September 1692 bij gelegenheid van het gouden jubileum van de provinciaal Conradus Graven, O.F.M. Op die dag legde de toenmalige overste van de zusters, Moeder Maria Magdalena Straven, na een moeilijke bestuursperiode van achttien jaar haar ambt neer (zij stierf drie weken later) en werd opgevolgd door Maria Anna van de H. Joseph (de Rougraff), die derhalve de eerste Moeder is van het Poenitenten-Recollectinenklooster te Weert, gelegen aan de Beekpoort.

De grote verdienste voor de invoering van de Hervorming van Limburg komt toe aan de beide zusters Straven, geboortig van Weert, die daarbij de steun genoten van de Minderbroeders op de Biest. Reeds in 1674, kort na de aanvaarding van het ambt van overste, is Moeder Maria Magdalena Straven begonnen met haar poging om de leefwijze van de Vergadering van Limburg in haar communititeit ingang te doen vinden; zij legt het habijt van de Conceptionistinnen af en neemt wederom het habijt van de Derde Orde aan en gaat blootsvoets. Haar zuster, Sr. Elisabeth van de H. Aegidius, die reeds vijftien jaar poenitente-recollectine is in het klooster te Stockhem, komt met de goedkeuring van de Minderbroeders naar Weert over om het bestaande klooster van Weert in te leiden en te vormen naar de genoemde leefwijze. Gedurende drieëndertig jaar vervult zij het ambt van novicen-meesteres, waarvan tevens twaalf jaar als vicares. Gevormd te Stockhem door Moeder Elisabeth van de H. Didacus, een directe leerlinge van de eerbiedwaardige stichteres Moeder Joanna van Jesus, is zij ongetwijfeld de grote stuwkracht geweest, die de geest van de stichteres aan het klooster van Weert heeft meegedeeld. Om echter de moeilijkheden, die de doorvoering van deze hervormde leefwijze

tussen de jaren 1674-1692 met zich meebracht, beter te begrijpen, is het gewenst de stichting van het klooster te Weert in de jaren 1663-1664 nader te verklaren.

Te Dommelen in de Meijerij van 's Hertogenbosch bevindt zich sinds 1453 een klooster van vrouwelijke Tertiarissen, die sedert de inneming van Den Bosch in 1629 door de Staatse troepen herhaaldelijk blootgesteld zijn aan verdrijving uit haar klooster. In 1659 wordt dan ook het plan gemaakt om elders een refugie-huis als toevluchtsoord op te richten. Het nabijgelegen Weert in het gebied van Opper-Gelder wordt als zodanig uitgekozen, ongetwijfeld ook op aanraden van de Minderbroeders, die te Dommelen steeds het ambt van confessarius tertiariorum uitoefenden en welk ambt als zodanig op de kapittellijsten genoemd wordt ; daarnaast ontvingen de zusters voor haar nieuwe stichting ook de steun en goedkeuring van de prinses van Chimay, gravin van Egmond, de landsvrouw van dit gebied ; een steun, die zeer gewenst is, daar het stadsbestuur nogal moeilijkheden in de weg legde.

In 1663 vestigen Moeder Joanna Brouwers en drie andere zusters uit Dommelen zich te Weert in een huurhuis ; spoedig daarna wordt met de bouw van een bescheiden kloostertje begonnen, dat na diverse moeilijkheden in Juli 1666 klaar is en door de zusters — dan zeven in getal — betrokken wordt. Immers vrij spoedig na de komst van de zusters uit Dommelen te Weert hebben zich drie burger-dochters van deze stad aangemeld voor de intrede ; 11 Juli 1663 worden zij in de Paterskerk op de Biest ingekleed in de Derde Orde, maken te Dommelen haar noviciaat en leggen op 7 Juni 1664 in de handen van de Commissarius generalis nationis Jacobus de Riddere, O.F.M. haar professie af ; na deze plechtigheid, die wederom plaats had in de Minderbroederskerk, worden de drie nieuwe zusters, namelijk Maria Magdalena Straven, Dorothea Claessens en Maria Francisca Boucholt plechtig naar het kloostertje bij de Beekpoort geleid ; de nieuwbouw van het klooster, die op 1 April 1664 begonnen is wordt door dit zevental betrokken in Juli 1666. Veel steun hebben de zusters bij dit alles ontvangen vanuit Dommelen ; wanneer Moeder Joanna Brouwers als overste naar Dommelen wordt teruggeroepen, wordt in 1674 de scheiding van goederen tussen Dommelen en Weert in een transactie vastgelegd.

Het is deze eerste overste van Weert, die bij gelegenheid van deze nieuwe stichting wegens haar bijzondere godsvrucht tot de Onbevleete Ontvangenis van de H. Maagd verlof gevraagd heeft om het habijt van de Orde der Conceptionistinnen te mogen dragen. Deze beschouwende Orde, door de Z. Beatrix van Silva gesticht, is door P. Innocentius VIII

goedgekeurd, terwijl P. Julius II in 1511 de nieuwe regel bevestigd heeft ; gedeeltelijk gebaseerd op de clarissenregel maakt zij deel uit van de franciscaanse Orde ; zowel Petrus Marchant, O.F.M. als Alexius de Lannoy, O. F. M. hebben zich voor deze Orde en de daarmee verband houdende aartsbroederschap van de Onbevleete Ontvangenis in hun tijd verdienstelijk gemaakt en het zal wel onder invloed hiervan geweest zijn dat Moeder Joanna Brouwers bij decreet van 15 Februari 1664 het verlof ontving om binnen het klooster het witte habijt en scapulier en de blauwe mantel (met zilveren medaillon van de Onbevleete Maagd) te mogen dragen.

De nieuwe stichting te Weert draagt derhalve niet meer het enkelvoudig cachet van Tertiarissenklooster, doch streeft naar een verandering van leefwijze, die aanvankelijk gezocht wordt in een overgang naar de regel van de Ordo B. Mariae Virginis de Conceptione. Afgezien van een spaanse invloed verraadt deze poging evenzeer het streven naar een strengere clausuur, zoals dat elders in deze eeuw wordt waargenomen bij de religieuze Derde Orde, en waarvan zowel de Vergadering van Limburg als ook de vroeger genoemde Capucinerssen in de Zuidelijke Nederlanden voorbeelden zijn. De doorvoering van de Recollectie-beweging in de provincia Germaniae Inferioris is ongetwijfeld de reden geweest waarom het klooster van Weert tenslotte geen klooster is geworden van de Conceptionistinnen, maar van de Vergadering van Limburg. Op de kapittelijsten tussen de jaren 1669-1674 draagt de biechtvader de naam van „pater Conceptionistarum” ; vanaf 1675 wordt de oude benaming van „pater poenitentium” weer aangetroffen, die dan vanaf 1698 aangevuld wordt met die van „recollectinarum”.

Met de terugkeer van Moeder Joanna Brouwers naar Dommelen begint dan ook te Weert de leefwijze van de Hervorming van Limburg. Na dit alles is het duidelijk dat de doorvoering hiervan enige moeilijkheden heeft opgeleverd. Hierop zinspeelt Carolus van Coudenhove, O.F.M. in zijn korte mededeling over het klooster der Poenitenten te Weert, die wij hier zakelijk weergeven uit zijn *Compendiosa Descriptio* van 1680 (Prov. Archief O.F.M. Weert). Nadat met goedkeuring van de „patres provinciae” het refugium te Weert tot klooster is bevorderd, is onder bepaalde voorwaarden van beide zijden en eveneens met de goedkeuring van de Minderbroeders een afzonderlijke communitieit begonnen, waarbij de regel van de Conceptionisten met verlof van de paus is aangenomen. Maar — aldus Coudenhove — om redenen en met verlof van de belanghebbende personen hebben de zusters de vroegere Derde Orde-regel behouden en zijn „de facto Sorores penitentes instituti Limburgensis” ; zij onderwijzen

jeugdige meisjes ; het aantal zusters (in 1680) bedraagt 13 gesluierten en 2 leken-zusters ; het klooster is nog niet geheel voltooid”.

In 1692 bij de officiële aanvaarding van de Reforme van Limburg is het aantal zusters gestegen tot 20, welk getal opgegeven wordt voor 1700, doch dan met niet minder dan 25 pensionairen. In 1744 is het getal zusters aangegroeid tot 35.

De uitbreiding van het klooster en de bouw van een kerk tussen de jaren 1713-1718 schijnt vooral bekostigd te zijn geworden uit het erfdeel van de familie Straven ; de oude spreekhuijse of gastenkwartier is hiervoor afgebroken, terwijl voor deze verbouwing het huis van Willem Brakers gekocht is van een Willem Vrencken, burger van Den Bosch. Nog in 1720 heeft de overste moeilijkheden met de Burgemeester en schepenen over de afbouw van de kloostermuur langs de stadswal.

De kerk is in 1718 plechtig ingewijd door bisschop Angelus d'Oignies van Roermond in tegenwoordigheid van de provinciaal Franciscus Sanguessa en een stoet van 28 Minderbroeders, en is toegewijd aan de Onbevleete Ontvangenis en verder onder bescherming gesteld van de H. Antonius van Padua. Te Oirschot wordt nog bewaard het ledenboek van de *Broederschap ofte Vereenige onder de Protectie van de H. Moeder Maria ter eeren van haere Onbevleete Ontfangnisse wettelijk opgeregt door den Paus Clemens den XI. ende Angelus, Bisschop van Ruremonde in de Kerke der Religieusen Penitenten Recollectinen binnen de Stadt Weert* ('s Hertogenbosch 1722). Reeds eerder was daar een broederschap aanwezig die *De Devotie tot het H. Herte van onzen Heere Jesus Christus* ('s Hertogenbosch 1706) tot doel had en welks ledenlijst ook bewaard is gebleven. De bijzondere godsvrucht tot de Onbevleete Ontvangenis van Maria blijkt verder nog uit de gezongen H. Mis op iedere Zaterdag.

Voor een nadere kennismaking met het wel en wee van deze klooster-gemeente verwijzen we naar het *Memorie-Boek* van dit klooster, dat te zamen met enige andere boeken en documenten zich bevindt in het archief van de zusters Franciscanessen te Oirschot. Vermelding verdient hier echter nog het feit dat het klooster van Weert inderdaad als toevluchtsoord gediend heeft voor de zusters van Dommelen, die op 1 November 1716 uit haar klooster verdreven zijn en gedurende een jaar (ten getale van 21 zusters) gastvrijheid genoten hebben te Weert. De Tertiariissen van Dommelen hebben op deze wijze kennis gemaakt met de leefwijze van de Vergadering van Limburg. Sedert 1719 heeft het klooster van Dommelen zijn voortzetting te Arendonk. Van een officiële aanvaarding van de leefwijze en derhalve een aansluiting bij de Vergadering

van Limburg is ons niets bekend. Op de kapittellijst van 1722 en 1725 wordt onder het klooster van Turnhout het ambt genoemd van „pater Tertiariarum Dommelensium”, terwijl vanaf 1726 een aparte vermelding plaats heeft voor Arendonk, doch steeds als „pater tertiariarum” in tegenstelling met de benaming van „pater poenitentium recollectinarum”, die voor de andere genoemde kloosters voorkomt. Wel is op het kapittel te Brussel in 1728 de herziene regel van de zusters te Arendonk goedgekeurd, die feitelijk de regel of beter gezegd de Constituties van Marchant tot grondslag heeft, hetgeen te danken is aan het geestelijk contact met het Poenitenten-Recollectinenklooster te Weert tijdens de gedwongen overgang van Dommelen naar Arendonk 1).

P. Daniël van Wely
Arch. Prov.

1) Zie voor de geschiedenis van Arendonk : *F. Prims*, Sint-Agnetendal te Arendonk (Campania Sacra no 1), Antwerpen 1931. De in hoofdstuk II genoemde 19de eeuwse kloosters in België, die hun oorsprong terugvoeren tot Arendonk, schijnen ook op deze wijze hun leefwijze tot de Reforme van Limburg te moeten terugleiden.

De Poenitenten-Recollectinen van de Vergadering van Limburg

V. UIT WEERT VERDREVEN IN OIRSCHOT EEN TOEVLUCHTSOORD

De staatsinmenging op kerkelijk terrein zowel van het Jozefisme als later van de franse overheersing en ook van de nederlandse staat heeft het leven van de kloosterlingen niet ongemoeid gelaten. Voor de geschiedenis van de provincia Germaniae Inferioris is als resultaat van deze inmenging voldoende bekend de scheiding van de Minderbroedersprovincie in een brabantse en maaskants-gedeelte sinds de jaren 1782. De suppressie van de kloosters is een verder gevolg. Zo is in 1787 het Poenitenten-Recollectinenklooster te Roermond gesupprimeerd. Drie van de zusters hebben te Weert een onderkomen gevonden; andere te Stockhem en elders.

Interessant is in dit verband het schrijven van de provinciaal Willem van Bladel aan Moeder Bernardina van het klooster te Weert naar aanleiding van het verzoek van zuster Clara Theresia uit het gesupprimeerde

klooster van Roermond om geincorporeerd te mogen worden te Weert.

In deze brief van 6 Nov. 1787 geeft de provinciaal hiervoor zijn toestemming als alles maar gëschiedt volgens de „constitutien en ordonnantien van 't Orden” en „volgens de Placcaerten”, waarop in deze omstandigheden van tijd goed gelet moet worden en met goede raad moet worden voortgegaan. Komt deze zuster als „commensaal of kostkoopster” dan geniet zij volgens het Edict van 17 Maart 1783 een pensioen van *f.* 300.— per jaar. Wordt zij geincorporeerd dan is dit bedrag *f.* 213.— per jaar. De provinciaal veronderstelt dit laatste en is van mening dat de zuster ook in de toekomst dit pensioen zal blijven genieten, daar het „voorschreven Edict een wet maakt, door alle Raeden gepasseert en wettelijk gepubliceert is”. In dezelfde brief geeft de provinciaal tevens toestemming voor de inkleding van twee novicen.

Spoedig echter breekt ook voor het klooster te Weert de periode van moeilijkheden aan. Uit een brief van 4 Jan. 1789 is dit af te lezen. Daar wordt namelijk gesproken over de klederdracht van de novice, die haar proefjaar voleind heeft maar haar professie nog niet aflegt, daar zij de leeftijd door de Placcaten vereist nog niet bereikt heeft. Door P. Pius VI — aldus de provinciaal Willem van Bladel — is ter oorzake van de hedendaagse tijdsomstandigheden gedispenseerd in het voorschrift van het Concilie van Trente. Als de wettelijk voorgeschreven leeftijd bereikt is moet zij de professie afleggen of anders naar de wereld terugkeren. In deze tussen-periode mag zij echter niet het kleed of teken van de geproefte zuster dragen. Dus — zo wordt bepaald — nog niet het koord en de zwarte sluier, maar wel het scapulier; anderzijds moet zij echter toch nog wel de caproen blijven dragen als het insigne van de novice.

Dat er ondanks de dreigende zorgen voor de toekomst steeds zorg gedragen werd voor een goede kloostertucht blijkt onder meer ook uit een brief van de vicarius-provinciaal Joannes Proost, gedateerd Antwerpen, 18 Maart 1795. Hij geeft daar antwoord op enige vragen, die bij de visitatie hem voorgelegd zijn. Over het in- en uitgaan van het slot wordt gezegd, dat de kinderen van de stad dit vrij mogen doen, maar dat de „joffrouwen” = pensionnaires zoveel mogelijk hiervan zullen weerhouden worden, om misbruiken te voorkomen. Verder als het noodzakelijk is voor de werkzaamheden mag de Moeder en de kosteres „arbidders in het Sacristijn ordineeren in 't snijden van ornamenten, naeijen en so voorts”, maar dit dient zoveel mogelijk beperkt te worden.

Waren tot nog toe de moeilijkheden van de Jozefietische staatsinmenging te verwerken voor het klooster te Weert, de invallen van de franse revolutionnaire troepen verwekken heel wat ernstiger zorgen, daar de sup-

pressie thans ook haar bedreigde en op 20 Maart 1797 een feit werd. Reeds enige jaren leefde men in deze onzekerheid vanwege het optreden en de herhaalde inkwartiering van soldaten. Op 9 Februari 1797 werden de Minderbroeders uit hun kloosters verdreven en zo werd enige tijd later ook voor de Poenitenten-Recollectinen bij de Beekpoort het decreet van verbanning met achterlating van have en goed uitgevaardigd.

Waar zouden de zusters, die het kloosterkleed moesten afleggen, naartoe trekken? Zij vonden een toevlucht te Oirschot in het nabijgelegen gebied van de Meijerij van 's Hertogenbosch, alwaar de zwager van een der zusters burgemeester was.

Voorzover de inboedel door de zusters, ook al door bemiddeling van de familie van pensionnair, te Weert in veiligheid was, is deze naar Oirschot overgebracht, alwaar een negental zusters een voorlopig onderdak vonden in de Koestraat, zij het dat de behuizing van het halve huurhuis zeer bekrompen was, en de andere helft van het huis een herberg. Een zevental pensionnair was bovendien met haar meegetrokken, terwijl ook de biechtvader Franciscus Wauters, O.F.M. — van 1793 tot 1796 gardiaan te Weert — zich hierbij bevond.

Aangezien men met het oog op de tijdsomstandigheden het niet raadzaam oordeelde alle zusters tegelijk naar Oirschot te doen komen, verbleef een drietal zusters te Haren bij de zusters Poenitenten, twee andere bij de Clarissen te Megen en drie andere te Heinsberg; doch deze laatsten moesten al spoedig vertrekken, daar zij als emigranten moeilijkheden kregen van de zijde van de regering. Na de visitatie van de provinciaal te Oirschot kwamen ook de verspreide zusters te Oirschot terug, zodat in 1799 allen weer bijeen waren en zo goed en zo kwaad als het ging het kloosterleven als voorheen voortzetten.

Het verblijf te Oirschot is aanvankelijk als refugie beschouwd, daar men nog een stille hoop koesterde over enige tijd te Weert terug te keren. Zo is in 1804 door een viertal zusters geprobeerd te Weert wederom school te houden, doch na anderhalf jaar is deze poging opgegeven. Reeds eerder hadden de zusters te Oirschot een groter huis in de Koestraat gekocht met geld, dat zij door de goede steun van weldoeners tegen een laag interest hebben kunnen opnemen. En hierdoor is de definitieve vestiging te Oirschot van de communiteit van Weert zekerder geworden, alhoewel alles feitelijk in stilte moest geschieden en er van het oude slot-kloosterleven, zoals dat door de constituties werd voorgeschreven niet veel sprake kon zijn. Dit blijkt uit een brief van provinciaal Joannes van Wesel, gedateerd Antwerpen, 27 Maart 1816; hij geeft daar verlot dat de werkzusters naar de akker mogen gaan en boodschappen in het dorp mogen

doen, terwijl „Choorreligieusen” alleen maar buiten mogen komen om naar de Kerk te gaan. Verder wijst hij er op dat het niet toegestaan is om „wereldlijk volk in het inwendig van het hujs in te laeten”. Met een zalig pasen ook aan P. Definitior (de rector P. Franciscus Wauters, O.F.M.) sluit hij zijn brief, die hij begonnen is met de mededeling dat „de Dogter, daar UL. van meld, voor werkzuster mag aengenoomen worden”. De eerste drie zusters, die te Oirschot aangenomen zijn, zijn echter aan deze voorafgegaan, en wel een als werkzuster in 1814, en vervolgens in 1815 en 1816 twee koorzusters.

Het geleidelijk toenemen van het aantal zusters veroorzaakte van de kant van Gouvernement o.a. in 1827 moeilijkheden, daar niet meer dan twintig personen in vergadering bijeen mochten wonen. Zo waren de zusters dan ook genoodzaakt twee novicen, die reeds meer dan een half jaar noviciaat achter de rug hadden, naar huis te sturen, terwijl zij zelf enige tijd wederom in angst en vrees leefden uit elkander te moeten gaan. Dit laatste is echter door de goede zorgen van andere invloeden voorkomen. Deze schokkende gebeurtenis greep plaats onder het bestuur van Moeder Maria-Agnes van der Dussen, die wij later nog zullen ontmoeten, wanneer in 1834 officieel de zusters Poenitenten-Retollectinen, die „en corps” van Weert naar Oirschot waren verhuisd, onder de iurisdictie komen te staan van de Apostolisch-Vicarius van het voormalig bisdom van 's Bosch. Dit geschiedt na de dood van de rector, P. Franciscus Wauters, O.F.M., die in 1832 is overleden, en aan wie de provinciaal indertijd de nodige volmachten had gegeven. Moeder Maria-Agnes is 19 jaar de jongste zuster van de communiteit geweest en is de laatste zuster, die te Weert ingetreden is. Toen was daar Overste Moeder Bernardina Nouwens, de 8ste overste van Weert en geboortig van Weert; in 1814 overleed zij te Oirschot als overste in de ouderdom van 84 jaar met een bestuurs-periode vanaf 1765; zij was geprofest in 1749.

Haar opvolgster te Oirschot, die te boek staat als de 9de overste van Weert en de 1ste van Oirschot is Moeder Caecilia van het H. Lijden, die in 1825 overleed. Dat onder het bestuur van Moeder Maria-Agnes de iurisdictie-overgang naar het bisschoppelijk gezag plaats heeft laat zich uit de tijdsomstandigheden voldoende verklaren, waarover echter in het volgende hoofdstukje nog gesproken zal worden.

P. Daniël van Wely
Arch. Prov.